

UURIMISTOIMINGU PROTSESSUAALSEST VORMISTAMISEST ALAEALISTE KURITEOASJADES

H. Saarsoo

TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

Sotsialistliku seaduslikkuse edasise tugevdamise ülesanne, mis tuleneb NLKP Keskkomitee 1972. a. detsembripleenumi otsusest, nõuab eeluurimisorganeilt kriminaalasjade uurimisel seaduse kõrvalekalduvat täitmist. See nõue kehtib nii uurimistoimingute kui ka nende protsessuaalse vormistamise kohta. Seadus ei luba kumbagi neist alahinnata. Ka oskuslikult ja protsessinormidega kooskõlas läbiviidud uurimistoimingud annavad kvaliteetseid tõendeid vaid siis, kui protsessuaalsete dokumentide vormistamisel on järgitud protsessikoodeksi sätteid. Protsessinormide mittetäitmine võib aga viia uurija töö nullini, samuti rikkuda jämedalt protsessiosaliste õigusi.

Alaealine ei ole ise alati võimeline täiel määral kaitsma oma protsessuaalseid õigusi ja seaduslikke huve. Seetõttu võib protsessinormide rikkumine alaealiste poolt toimepandud kuritegude uurimisel endaga kaasa tuua raskeid tagajärgi.

Käesolevas artiklis vaadeldaksegi lähemalt süüdistatava ülekuulamise kui igas alaealiste kriminaalasjas läbiviidava uurimistoimingu protsessuaalse vormistamisega seonduvaid probleeme.

Vastavalt ENSV KrKP §-le 125 lg. 3 algab ülekuulamine uurija küsimusega süüdistatavale, kas viimane end temale esitatud süüdistuses süüdi tunnistab. Seejärel teeb uurija süüdistatavale ettepaneku anda süüdistuse sisu kohta ütlusi. Vajaduse korral esitab uurija süüdistatavale veel täiendavaid küsimusi.

Õiguskirjanduses¹ on avaldatud arvamust, et küsimus, kas tunnistate ennast süüdi, on ülekuulamise alguses liiga varajane ja süüdistatav ei ole selleks psühholoogiliselt ette valmistatud. Samuti ei võimalda see uurijal kasutada kasvatuslikku mõjutamist ja taktikalisi võtteid süüdistatava suhtes süü ülestunnista-

¹ Vt. A. H. P o ш a. Процессуальные и психологические начала допроса обвиняемого. Канд. дисс. М., 1965, стр. 114—115.

mise eesmärgil. Ka seadus ei kohusta süüdistatava vastust süüdistuse kohta fikseerima kohe protokollis. Seda võib teha pärast ütluste andmist, kui neid hakatakse fikseerima ülekuulamisprotokollis.

Koos küsimusega, kas tunnistate ennast süüdi, tuleks alaealisele süüdistatavale esitada küsimus, kas süüdistus on temale arusaadav. Praktikas seda tehaksegi näiteks selliselt: «Kas teile täna esitatud süüdistus ENSV KrK §-de 139 lg. 2 p. 2 ja 88 lg. 2 p. 1 ja 2 järgi on arusaadav ning kas tunnistate ennast süüdi?» Viimane küsimus on vajalik, et kontrollida, kas alaealine on süüdistuse sisust tõepoolest aru saanud. Tuleb nõustuda nende uurijate tööpraktikaga, kes lasevad alaealistel oma vastuse kinnitada allkirjaga.² Sama on kehtiv ka nende küsimuste kohta, mis esitatakse süüdistatavale pärast viimase poolt süüdistuse sisu kohta antud ütluste ärakuulamist.

Uurimisorganite tööpraktikast võime aga leida ka selliseid näiteid, kus alaealise ülekuulamist alustatakse küsimusega: «Kas süüdistatava õigused ja kohustused on arusaadavad?»³ ENSV KrPK § 124 lg. 2 kohaselt näidatakse süüdistatavale tema õiguste selgitamine süüdistatavana vastutusele võtmise määruuses, mida süüdistatav kinnitab oma allkirjaga. Seetõttu ei ole nimetatud küsimuse esitamine süüdistatavale tema ülekuulamisel enam vajalik ega kooskõlas protsessinormidega.

ENSV KrPK § 127 lg. 2 järgi protokollitakse süüdistatava ütlused esimeses isikus ja võimalikult sõna-sõnalt. Seega peab uurija fikseerima süüdistatava ütlusi ülekuulamisprotokollis võimalikult ütluste andja stiilis ja sõnastuses, et protokollis keel oleks võimalikult lähedane ülekuulatava keelele. «Ütluste andja isikupära kadumist tingib see,» kirjutas O. Püssa, «et uurija surub ülekuulamisel kuulnud ütluse oma psüühika «matriitside» vahelt läbi ja esitab seetõttu protokollis ülekuulatava ütluse asemel enda ütluse ülekuulatava ütluse kohta.»⁴ Näitena toob ta Vene NFSV Prokuratuuri uurimisosakonna poolt korraldatud katse. «Ühtede ja samade asjaolude kohta lasti üle kuulata matemaatikaprofessor, operetinäitlejanna, veovoormees, elatanud koduperenaine, kes polnud üldse haridust saanud, ja 12-aastane kooliõpilane. Selgus, et oma esitamisaadilt väga erinevad ütlu-

² Vt. näit. Tartu Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-79/1972. a. Seevastu aga S. J. Rozenbliti koostatud protsessuaalsete dokumentide kogumikus näitena toodud süüdistatava alaealise ülekuulamise protokollis ei ole vastavat küsimust üldse formuleeritud ja tema vastust esitatud süüdistuse kohta ei ole kinnitatud allkirjaga. Vt. С. Я. Розенблит. Процессуальные следственные акты. М., 1962, стр. 217—218.

³ Vt. Tartu Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-1/1973.

⁴ O. Püssa. Kohtupsühholoogia rakendamisest kuritegude tõendamisel. — Psühholoogia ja kaasaeg. Artiklite kogumik. Koost. E. Jaanvärk. Tallinn, 1968, lk. 132.

sed olid ülekuulamisprotokollidesse kirjutatud ühes ja samas kroonulik-bürokraatlikus keeles.»⁵ Sellele praktikas esinevale puudusele on tähelepanu juhtinud ka teised protsessualistid.⁶

V. Gutekunst soovitab fikseerida protokollis iseloomulikumaid formuleeringuid, mis kajastavad ülekuulatava suhtumist ülekuulamise teemasse, samuti tema psühhofüüsilise arengu astet.⁷ Seda on väga lihtne teha just alaealise süüdistatava vastustes esitatud küsimustele.

Väga vajalik on alaealisele süüdistatavale esitatud küsimuste täpne fikseerimine. See võimaldab saada konkreetse vastuse ja hiljem ka kontrollida, kas küsimus ei sisaldanud sugestiivseid momente.

Mõnikord ei anna uurijad enesele küllaldaselt aru, mida nad esitatud küsimusega taotlevad. Uurija esitas süüdistatavale küsimuse: «Miks olete kasvatanud endale sellised kaelani olevad kasimatud juuksed ja vuntsid nina alla?» Vastus: «Pikad juuksed on moes ja vuntsid teevad mind mehelikumaks.»⁸ Ilmselt jäi soovitud kasvatuslik efekt käesoleval juhul saavutamata.

Praktikas võib veel tekkida küsimus, millal on kõige otstarbekohasem ja taktikaliselt õigem alaealise süüdistatava ütlusi protokollida. Seda ei soovitata teha ütluste andmise käigus, et hiljem mitte äratada ülekuulatavas kartust ja avaldada mõju ütluste tõepärasusele.⁹ Samuti võib see mõjuda negatiivselt uurija ja ülekuulatava vahel tekkinud kontakte.¹⁰ Seega tuleb ülekuulamise käigus teha märkusi ja nende alusel koostada protokoll. Olenevalt konkreetsetest asjaoludest võib aga tekkida vajadus süüdistatava ütluste koheseks protokollimiseks näiteks juhul, kui viimane eitab oma süüd ja annab enese õigustamiseks ebaõigeid ütlusi, mille uurija lükkab ülekuulamise käigus ümber tõendite esitamise ja muude taktikaliste võtetega. Nimetatud võte võib ajendada süüdistatavat edaspidi mitte andma ebaõigeid ütlusi, ühtlasi aitab see paremini iseloomustada tema käitumist eeluurimisel ja mõnikord näidata «puhtsüdamliku ülestunnistuse» tegelikku põhjust.

Ülekuulamisprotokollis täiuslikkuse tagamiseks on soovitatav kasutada stenografeerimist või helisalvestust. Viimasel juhul tuleb aga rangelt järgida ENSV KrPK §-de 79 lg. 3 ja 107²

⁵ O. P ü s s a. Osund. teos, lk. 132.

⁶ Vaata näiteks Л. В. И л ь и н а. Некоторые особенности допроса несовершеннолетнего потерпевшего. — Вопросы уголовного права. Уч. зап. Пермского госуниверситета, № 187. Пермь, 1967, стр. 50—51.

⁷ Vt. В. Г у т е к у н с т. Тактика допроса несовершеннолетних. Проблемы преступности несовершеннолетних. Сборник реферативных переводов. М., 1966. стр. 43—46.

⁸ Vt. Tallinna Keskrajooni Rahvakohtu toimik nr. 1,107/1970. a.

⁹ Vt. В. Г у т е к у н с т. Цит. соч., стр. 46.

¹⁰ Vt. А. Р. Р а т и н о в. Судебная психология для следователей. М., 1967. стр. 191.

nõudeid. Alaealise kahtlustatava või süüdistatava ülekuulamise helisalvestus on oluliseks garantiiks ülekuulamise seaduslikkuse tagamisel ja selle juurutamine praktikasse aitaks lahendada ka kohtuistungitel tekkinud kohtualuste pretensioone juurdlust teostava isiku ja uurija vastu.

Kohtla-Järve Linna Rahvakohus mõistis õigeks Viktor T., Leonid B. ja Sergei M-i neile inkrimineeritud vägistamise episoodis, kusjuures üheks põhjuseks oli süüdistatavate T. ja B. mõjutamine uurija poolt, mida kinnitab nende ülekuulamise helisalvestus. Kohtumääruses kirjutatakse: «... Kohtuistungil ärakuulatud T. ja B. ütluste helilindistus tõendab, et neile on esitatud lubamatult suunavaid küsimusi...»¹¹

Praktikas¹² leiame ka juhtusid, et süüdistuse esitamisele järgnenud ülekuulamisel antud ütlused on süüdistatav protokollinud omakäeliselt. See ENSV KrPK §-s 128 ettenähtud võimalus süüdistatavale pärast tema ülekuulamist ütluste omakäeliseks kirjutamiseks õigustab ennast juhtudel, kui ta seda teeb tööpoolest omal soovil, pärast tema suulist ülekuulamist ja uurija juuresolekul.¹³ Vastasel korral on see aga üheks «abivahendiks» uurija töö lihtsustamisel, mida kasutatakse ka täiendava süüdistuse esitamisele järgnenud ülekuulamisel või juhul, kui süüdistuse esitamisele eelnenud ülekuulamine on olnud väga põhjalik. Mõnedes ülekuulamisprotokollides leiame kõnesoleval juhul pärast süüdistatava vastust esitatud süüdistuse kohta viite, et «olen eelnevatel ülekuulamistel andnud süüdistuse sisuks olevate asjaolude kohta üksikasjalise seletuse ja sellele midagi lisada ei soovi».¹⁴

Ka eeskujulikult läbiviidud ülekuulamise puhul kaotavad süüdistatava ütlused palju oma tõenduslikust väärtusest, kui ei täideta protokollimise protsessuaalseid üldnõudeid ja alaealise süüdistatava ülekuulamise tulemuste fikseerimise erinõudeid.

Nii on ENSV KrPK §-s 127 lg. 1 esitatud üheks oluliseks üldnõudeks, et ülekuulamisprotokollis näidatakse ülekuulamise koht ja aeg. Seda nõuet täpsustatakse veelgi ENSV KrPK §-s 79 lg. 3, milles öeldakse: «Uurimistoimingu protokollis näidatakse uurimistoimingu koht ja kuupäev, selle alguse ja lõpu aeg...» Vaatamata sellele, et ka ülekuulamisprotokollis blankett sisaldab reeglina¹⁵ sama nõude, jäetakse ülekuulamise aeg vahel ikkagi märkimata. Sellekohase valikuurimise andmetel oli alaealise süüdistatava ülekuulamise alguse ja lõpu aeg näiteks 1970. a. proto-

¹¹ Vt. Kohtla-Järve Linna Rahvakohtu toimik nr. 1-86/1971. a.

¹² Vt. Tallinna Keskrajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-157/1970. a.

¹³ Vt. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks. Kommenteeritud väljaanne. Koost. V. Raudsalu. Tallinn, 1965, § 128, komm. 1.

¹⁴ Vaata näiteks Viljandi Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-17/1965. a. Küll tuleb aga toetada nende uurijate tööpraktikat, kes ülekuulamisprotokollis viitavad süüdistatava varem antud ütluste õigsusele, kuid kajastavad seal ka viimaseid ütlusi. Vt. näit. Tartu Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-79/1972. a.

¹⁵ Üksikutel juhtudel võime kohtutoimikutest leida veel vananenud protokollblankette, millel puudub koht ülekuulamise kellaaja märkimiseks.

kollis märgitud 84,4% kõigist vaatluse all olnud juhtudest.¹⁶ Taolisi eksimusi protsessinormide vastu kohtame ka viimasel ajal.¹⁷

Kõnesoleva nõude täitmine aitab nii mõnelgi juhul vältida ebaõigeid süüdistusi uurija aadressil (näit. ülekuulamise liigse kestuse, protsessuaalsetest tähtaegadest mittekinnipidamise kohta jne.), selle mittetäitmisega võib aga kaasneda kriminaalasja täiendavale eeluurimisele saatmine. Toome selle kohta kohtupraktikast ühe näite.¹⁸

Kohtumääruses, millega kriminaalasi saadeti täiendavale eeluurimisele, kirjutatakse: «... 17. veebr., s. t. KrPK § 169 läbiviimise kuupäeval miilitsajaoskonna ülem S. (nimed muudetud — H. S.) kuulas üle Valdur Tälli, ülekuulamisprotokollis aga kellaajad puudvad... Peale nime-tatu on eeluurimisel veel jämedalt rikutud KrPK eeskirju. R. Laabuse on üle kuulanud isik, kellel ei ole selleks volitusi (lastetoa inspektor S. Tehver). Ei ole märgitud protsessuaalse toiminguga kuupäeva, mis ei anna võimalust kindlaks teha, kas see toiming oli läbi viidud enne ENSV KrPK §-s 169 ettenähtud toiminguid või mitte...»

Vastavalt ENSV KrPK §-le 127 lg. 3 esitatakse ülekuulamisprotokoll pärast ülekuulamise lõppemist, s. t. ütluste fikseerimist, süüdistatavale läbilugemiseks või selle loeb tema soovil ette uurija, mille kohta tehakse protokollis märkus. Öeldust järeldub, et reeglina tutvub süüdistatav protokolliga ise ja ainult erandina loeb süüdistatava soovil selle talle ette uurija, kusjuures on nõutav vastavasisuline märkus protokollis. Erandite hulka tuleb lugeda ka juhud, mil süüdistatav ei valda keelt, milles toimub ülekuulamine. ENSV KrPK § 122 lg. 1 järgi kutsutakse sellisel juhul tõlk, kes tõlgib protokollis süüdistatavale arusaadavasse keelde. Oma kohustuste täitmisest aluseta keeldumise, samuti teadvalt vale tõlkimise eest hoiatatakse tõlki vastutuse suhtes ENSV KrK §-de 173 ja 175 järgi (ENSV KrPK § 112).

Juhul kui tekib kahtlus, kas süüdistatav valdab keelt, milles toimub ülekuulamine, tuleb see selgitada ning jaataval korral teha vastav märkus ülekuulamisprotokollis enne ütluste algust (näit. «Valdan vabalt eesti keelt, mistõttu ülekuulamise juurde tõlki ei vaja»). Tõlgi osavõtu korral tuleb samasse teha märkus tema hoiatamise kohta (näit. «Ülekuulamisest võtab osa tõlk I. Kask, eluk. Tartus Vikerkaare tn. 124, keda on hoiatatud vastutusest tõlkimisest aluseta keeldumise ja teadvalt valetõlkimise eest ENSV KrK §-de 173 ja 175 järgi» /allkiri/). Protokollis lõpus peab olema märkus (näit. «Protokoll mulle vene keelde tõlgituna

¹⁶ Vt. H. Saarsoo. Nõukogude kriminaalprotsessi osast kohtueelsel uurimisel võitluses alaealiste kuritegevuse vastu. Kand.-diss. Tartu, 1971. TRU Teaduslik Raamatukogu, lk. 219.

¹⁷ Vt. Tartu Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-1/1973. a.

¹⁸ Vt. Kohtla-Järve Linna Rahvakohtu toimik nr. 1-140/1969. a.

arusaadav. Avaldusi ei ole» /süüdistatava allkiri/). Kui eespool nimetatud märkusi vajalikul juhul ei tehta, võib see põhjustada õigustatud taotlusi.

Nii näiteks võib alaealine kohtualune, kellele uurija luges ülekuulamisprotokolli ette, kuid ei teinud seda süüdistatava soovil, öelda kohtuistungil ütluste muutmise õigustamiseks, et uurija pole protokolli kirjutanud nii, nagu tema ülekuulamisel rääkis, protokolli ettelugemisel aga luges teisiti, kui on kirjutatud.¹⁹

Praktika andmetel²⁰ on kõige sagedamini protokolli süüdistatav ise läbi lugenud (48,8%). Uurija on selle ülekuulatavale ette lugenud 29,5% kõigist juhtudest, 8,4% juhtudest on seda teinud tõlk, aga 13,3% kohta puuduvad protokollis andmed, kuidas tutvus ülekuulatav protokolliga. Tavaliselt leiame neil juhtudel enne süüdistatava allkirja märkuse: «Protokoll läbi loetud ja õige»²¹ (pro näit.: «Protokolli lugesin läbi. Kirjutatud õigesti minu sõnade järgi. Lisada midagi ei soovi») või «Protokoll õige ja mulle ette loetud»²² (pro näit.: «Protokolli uurija minu soovil mulle ette lugenud. Kirjutatud õigesti minu sõnade järgi. Lisada midagi ei soovi»).

Mõned uurijad lasevad ülekuulataval omakäeliselt märkida protokolli sellega tutvumise mooduse. Protsessuaalsest aspektist ei ole sellel mingit tähtsust.

Üheks põhjuseks, miks uurijad loevad protokolli süüdistatavale ette ega lase viimasel endal sellega tutvuda, on uurijate halb (üksikutel juhtudel teistele isegi mitteloetav) käekiri. Nimetatud puudust oleks võimalik kõrvaldada protokolli vormistamisega masinakirjas, mida mõned uurijad ka teevad.²³

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. veebruari 1967. a. määruses nr. 1 «Kohtuprotsesside organiseerimise parandamisest, nende läbiviimise kultuuri tõstmisest ja kohtuliku tegevuse kasvatusliku mõju tugevdamisest»²⁴ (§ 6 lg. 3) on eriti rõhutatud, et tuleb võtta tarvitusele abinõud kohtuistungiprokolli vormistamiseks seaduses ettenähtud tähtajaks masinakirjas. Seda enam peaksid olema masinakirjas vormistatud uurimistoimingute protokollid, sealhulgas ka ülekuulamisprotokoll. Kõigile eespool märgitule lisaks säästaks see ka nende aega, kes peavad nimetatud protokollidega tutvuma asja eeluurimise lõpuleviimisel, kohtu alla andmise küsimuse otsustamisel jne.

¹⁹ Vt. В. С. Тадевосян. Расследование преступлений несовершеннолетних. Методическое руководство. М., 1950, стр. 58.

²⁰ Vt. H. Saarsoo. Osund. teos, lk. 221.

²¹ Vt. Viljandi Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-119/1971. a.

²² Vt. Pärnu Rajooni Rahvakohtu toimik nr. 1-26/1970. a.

²³ Valikuurimise andmetel oli näit. 1970. a. alaealise süüdistatava ülekuulamisel 9,4% protokollidest vormistatud masinakirjas. Vt. H. Saarsoo. Osund. teos, lk. 223.

²⁴ Vt. «Nõukogude Õigus», 1967, nr. 3, lk. 194.

NSV Liidu Prokuratuuri uurimisvalitsuse initsiatiivil on tehtud eksperimente töö teadusliku organiseerimise raamides ülekuulamisprotokollide koostamiseks masinakirjas,²⁵ milleks on ette nähtud sekretär-masinakirjutajad. Nimetatud isikute viibimine ülekuulamise juures toob endaga kaasa mõningaid protsessuaalseid probleeme, kuna kriminaalprotsessi eeskirjadega on rangelt reglementeeritud ülekuulamisest osavõtva isikute ring. Samuti võib sekretär-masinakirjutaja viibimine ülekuulamise juures raskendada uurijal ülekuulatavaga psühholoogilise kontakti loomist. Üheks võimaluseks kõnesoleva küsimuse lahendamisel oleks sekretär-masinakirjutaja paigutamine kõrvalruumi, kus ta saaks ülekuulamist segamata täita oma funktsioone. Ülekuulamise lõpul tooks ta aga protokollit tutvumiseks ning vajaduse korral sellesse täienduste ja paranduste tegemiseks. Ülejäänud tehnilist laadi probleemide lahendamine (näit. ülekuulatava ja uurija kõne sekretär-masinakirjutajale kuuldavaks tegemine) ei tohiks tänapäeva võimaluste juures raskusi valmistada.

Printsiibis tuleb ülalmärgitud moodust igati toetada, kuid enne selle rakendamist kriminaalprotsessis peab see legaliseeritama protsessinormide täiendamisega. Sellekohane ettepanek ENSV KrPK § 79 lg. 2 muutmiseks on meie poolt tehtud.²⁶

Eespool käsitletud mõningate alaealise süüdistatava ülekuulamise protsessuaalset vormistamist reguleerivate üldnõuete kõrval tuleb peatuda veel sellega seonduvatel erinõuetel. Viimased kehtivad ainult alaealiste osas.

Üheks selliseks erinõudeks on ENSV KrPK § 127 lg. 3 kohaselt pedagoogi ja kaitsja osavõtu näitamine süüdistatava ülekuulamise protokollis. Kui kaitsja osavõtuga seonduvate protsessuaalsete nõuete täitmisel on uurimisorganitel kujunenud ühtne praktika, siis seda ei saa öelda pedagoogi osavõtu kohta. Kuigi ENSV KrPK §-s 79 lg. 3 nõutakse iga uurimistoimingust osavõtja, s. t. ka pedagoogi perekonna-, ees- ja isanime ning vajaduse korral ka aadressi näitamist, ei tehta seda alati.

Pedagoogi osavõtt noorema kui kuueteistkümneaastase alaealise süüdistatava ülekuulamisest kui täiendav protsessuaalne garantii realiseerub aga ainult selle sisulisel tagamisel, mis peab kajastuma ka ülekuulamisprotokollis. Selleks on protokollis sissejuhatavas osas peale osavõtva pedagoogi perekonna-, ees- ja isanime vaja märkida veel tema töökoht ja pedagoogiline staaž. Elukohta aadressi märkimise vajadus võib tekkida pedagoogi puhul, kes ei tööta (näit. pensionär) jne.

Enne ülekuulamise algust tuleb pedagoogile selgitada tema ENSV KrPK §-s 126 lg. 2 ettenähtud õigused — esitada süüdis-

²⁵ Vt. А. Михайлов, Л. Соя-Серко, В. Григорьев. Эксперимент г. Пушкино. — «Социалистическая законность», 1971, № 3, стр. 21—22.

²⁶ Vt. H. Saarsoo. Osund. teos, lk. 308.

tatavale uurija kaudu küsimusi, tutvuda ülekuulamisprotokolliga ja esitada selle kohta oma märkusi. Pedagoog kinnitab temale õiguste selgitamist oma allkirjaga. Samuti kirjutab ta alla ülekuulamisprotokollile. Kui pedagoogi õiguste selgitamise kohta on alaealise süüdistatava ülekuulamisprotokolli sissejuhatavas osas trükitud sellekohane tekst²⁷, siis peale protokolliga tutvumist ja enne sellele allkirjutamist pedagoogi poolt tehtavate märkuste iseloomu kohta pole midagi teada. «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksis» seda ei konkretiseerita. Ka kommenteeritud väljaande autorid piirduvad ainult põgusa selgitusega: «Märkused võivad olla nii suulised kui ka kirjalikud. Suulised märkused peab uurija protokolli kandma.»²⁸

Eeltoodust tulebki otsida peamist põhjust, miks pedagoogid ülekuulamisprotokolliga tutvumisel reeglina märkusi ei tee, rääkimata nende fikseerimisest ülekuulamisprotokolli. Sellest on ka tingitud protokolli lõpus enne pedagoogi allkirja lakoonilised formuleeringud: «viibis juures», «võttis osa», «märkusi ei ole» jne. Mõnikord piirduetaksegi ainult allkirjaga.²⁹ Enamikul juhtudel jääb arusaamatuks, kas pedagoog protokolliga üldse tutvus.

Pedagoogi ülesanne on väljendada oma arvamust ülekuulamise õigsuse kohta (lähtudes alaealise psühholoogilistest erisustest), samuti süüdistatava ütluste protokollimise õigsuse ja täielikkuse kohta. Enne pedagoogi allkirja võib teha näiteks sellise sissekande: «Ülekuulamise kohta sisulisi märkusi ei ole. Protokoll läbi loetud, selle sisu vastab ütlustele.»³⁰

Lõpuks tuleb teha veel mõned märkused alaealise süüdistatava ülekuulamisprotokolli blanketi kohta. Ankeetandmete p-s 13 nõutakse andmeid, kas süüdistatav on viibinud laste töö- või kasvatuskolooniast. Teatavasti reorganiseeriti laste kasvatuskolooniad 1965. a. erikasvatuasutusteks (erikool ja erikutsekool) ning alaealiste töökolooniast nimetatakse käesoleval ajal kasvatusliku töö kolooniaks. Need muudatused peaksid kajastuma ka kõnesoleva protokolli sissejuhatavas osas. Mis aga puutub p. 15 andmete kohta eelkaristustest, siis lisaks sellele oleks hädavajalik samas punktis näidata ka alaealiste asjade komisjonide poolt süüdistatava suhtes varem kohaldatud mõjutamisvahendeid.

²⁷ Kõnesolev tekst võiks peale viite ENSV KrPK §-le 126 (pro 126 lg. 2) sisaldada veel pedagoogi õiguste loetelu, mis annaks talle võimaluse tutvuda oma õigustega ka visuaalselt.

²⁸ Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks. Kommenteeritud väljaanne. Koost. V. Raudsalu. Tallinn, 1965, § 126, komm. 8.

²⁹ Vt. Meedi Res sar. Pedagoogi osavõtt alaealise ülekuulamisest. Diplomitöö. Tartu, 1970, lk. 84.

³⁰ H. Saarsoo. Pedagoogi osavõtt kriminaalprotsessist. — «Nõukogude Õigus», 1968, nr. 5, lk. 276.

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ СЛЕДСТВЕННОГО ДЕЙСТВИЯ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Х. Саарсоо

Резюме

Задача дальнейшего укрепления социалистической законности, вытекающая из решений декабрьского (1972 г.) Пленума ЦК КПСС, требует от органов предварительного следствия неуклонного соблюдения закона как при производстве отдельных следственных действий, так и при составлении процессуальных документов.

Большая работа следователей по расследованию уголовных дел может быть обесценена только потому, что процессуальные документы составлены не в соответствии с предъявленными к ним законом требованиями.

Поскольку несовершеннолетний не всегда в состоянии защищать свои процессуальные права и законные интересы, то нарушение уголовно-процессуальных норм по расследованию преступлений несовершеннолетних может повлечь со собой тяжелые последствия.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с процессуальным оформлением допроса несовершеннолетнего. Автор подробно останавливается на протоколировании показаний обвиняемого, от чего в значительной степени зависит результат этого следственного действия.

Изучение практики следственных органов показывает, что в 48,8% случаев обвиняемый сам прочитывал протокол, следователь зачитывает его допрашиваемому в 29,5% от всех случаев, в 8,4% протокол зачитывал переводчик, а в отношении 13,3% в протоколе отсутствуют данные, каким образом обвиняемый ознакомился с протоколом.

В таких случаях обычно до подписи обвиняемого стоит приписка «протокол прочитан и верен».

Одной из причин того, что следователи читают обвиняемому протокол и не дают им самим с ним ознакомиться, оказывается плохой почерк следователей. Указанную причину можно устранить оформлением протокола на пишущей машинке, к чему некоторые следователи и прибегают.

Автор полностью поддерживает подобные эксперименты, проводимые по инициативе следственного управления, прокуратуры Союза ССР и считает, что секретаря-машинистку желательно помещать в смежную комнату, где она может работать, не мешая допросу. По окончании допроса она должна принести протокол для ознакомления и, в случае надобности, внести необходимые исправления и дополнения. Поскольку уголовно-процессуальные

нормы строго ограничивают количество лиц, которые могут присутствовать на допросе и принимать участие в нем, то необходимо сделать соответствующие дополнения в уголовно-процессуальном законе.

Далее автор рассматривает вопросы, связанные с процессуальным оформлением участия при допросе педагога.

Ни один из протоколов не отражает того, что педагог, принимающий участие в допросе, воспользовался бы своим правом задавать допрашивающему через следователя вопросы и после ознакомления с протоколом внес бы туда какие-либо замечания.

Отмеченные в протоколе данные не всегда позволяют решить, выполняется ли по существу требование обязательного участия педагога в допросе несовершеннолетнего обвиняемого.

На основе анализа следственной практики автор выносит рекомендации для улучшения создавшегося на практике положения.

В конце статьи сделаны некоторые предложения по совершенствованию бланков для ведения протокола допроса несовершеннолетнего обвиняемого.